

**ELEKTRİKTE ÖZELLEŞTİRME
VE
OLASI SONUÇLAR**

**ELEKTRİK MÜHENDİSLERİ ODASI
İZMİR ŞUBESİ
Enerji Komisyonu**

**Musa ÖZTUFAN
Sadık SİRKEOĞLU
Cevat ŞAHİN
Şakir ÜLKÜ**

**TÜRKİYE 6. ENERJİ KONGRESİ
17 -22 Ekim, 1994
İZMİR**

ELEKTRİKTE ÖZELLEŞTİRME
VE
OLASI SONUÇLAR

ELEKTRİK MÜHENDİSLERİ ODASI
İZMİR ŞUBESİ
Fenerli Kongresinin

MERKEZ BAŞKANI
M. ÖZTÜRK
BAŞKAN YERİNE
G. BAŞIN
BAŞKAN YERİNE

FENERLİ KONGRESİ
İZMİR
17-18 Eylül 1994

TÜRKİYE 6. ENERJİ KONGRESİ

17 -22 Ekim, 1994 İZMİR

ELEKTRİKTE ÖZELLEŞTİRME VE OLASI SONUÇLAR

**ELEKTRİK MÜHENDİSLERİ ODASI
İZMİR ŞUBESİ
Enerji Komisyonu**

Musa ÖZTUFAN
Sadık SİRKEOĞLU
Cevat ŞAHİN
Şakir ÜLKÜ

İÇİNDEKİLER :	SAYFA NO:
ÖZET	1
GİRİŞ	1
A-) EKONOMİK AÇIDAN İNCELEME	2
A-1. İKTİSAT TEORİLERİ	
A-2. GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KİT- LER	
A-3. TÜRKİYE ENERJİ SEKTÖRÜNDE BİR KİT = TEK	
B-) TEKNİK AÇIDAN İNCELEME	3
B-1. VERİMLİLİK	
a. Üretken Verimlilik	
b. Dinamik Verimlilik	
c. Dağılımcı Verimlilik	
VERİMLİLİK AÇISINDAN MEVCUT DURUMUN İN- CELENMESİ	
B-2. PLANLAMA VE YATIRIMLAR	
B-3. İŞLETME VE MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ	
C-) İDARİ AÇIDAN İNCELEME	5
D-) HUKUKSAL AÇIDAN İNCELEME	6
E-) SOSYAL VE SİYASAL AÇIDAN İNCELEME	7
SONUÇ	9

ELEKTRİKTE ÖZELLEŞTİRME VE OLASI SONUÇLAR

ELEKTRİK MÜHENDİSLERİ ODASI

İzmir şubesi

Enetli Komisyonu

Musa ÖZTUFAN
Sadık SİRKEÇİ
Cevat SAHİN
Şahin ÖZKİ

SAYFA NO	İÇİNDEKİLER :
1	Özet
1	Giriş
2	A-) EKONOMİK AÇIDAN İNCELEME A-1. İKTİSAT TEORİLERİ A-2. GELİŞİM VE GELİŞİMDE OLAN ÜLKELERDE KİT- LER A-3. TÜRKİYE ENERJİ SEKTÖRÜNDE BİR KİT = TEK
3	B-) TEKNİK AÇIDAN İNCELEME B-1. VERİMLİLİK a. Çıtkın Verimlilik b. Dinamik Verimlilik c. Dağılım Verimlilik VERİMLİLİK AÇISINDAN MEVCUT DURUMUN İN- CELENMESİ B-2. PLANLAMA VE YATIRIMLAR B-3. İŞLEME VE MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ
6	C-) İDARI AÇIDAN İNCELEME
6	D-) HUKUKSAL AÇIDAN İNCELEME
7	E-) SOSYAL VE SİYASAL AÇIDAN İNCELEME
8	Sonuç

ÖZET

KİT'ler, ülkemizde sanayinin ve ekonominin alt yapısının oluşmasında, bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesinde milli gelir, istihdam, üretim ve yatırım açısından oldukça önemli bir yer işgal etmektedir.

Yapıları itibarıyla sanayinin ve toplumsal hizmetlerin tabana yayılmasının öncüleri olan bu kuruluşların bir çoğu (TEK, PTT vb.) ayrıca yoğun hizmet ve stratejik yapıları itibarı ile özel bir konum arz etmektedirler.

Sosyal devlet olmanın gereği olarak kamu hizmeti yapan toplumun tümünü ilgilendiren mal ve hizmetler üreten tekel konumundaki bu kurumlarda karlılıktan önce hizmet ve verimlilik ilkeleri esas olmalıdır.

Mal ve Hizmet niteliğinde olan elektriğin üretim, iletim ve dağıtım bazında özelleştirilmesi konusu ülkemizde de ele alınmış ve bu konuda önemli adımlar atılmıştır.

Bu Tebliğ ile ülkemizde elektriğin özelleştirilmesinin doğuracağı olası sonuçlar aşağıdaki başlıklar altında incelenecektir.

- A- Ekonomik açıdan inceleme.
- B- Teknik açıdan inceleme.
- C- İdari açıdan inceleme.
- D- Hukuksal açıdan inceleme.
- E- Sosyal ve siyasal açıdan inceleme.

GİRİŞ:

Kamu iktisadi teşebbüsleri kurulduklarından bu yana ekonomik yaşantımızda, dengeli kalkınmamızda, topluma belirli kalite ve fiatla mal ve hizmet sunulmasında, eleman yetiştirilmesinde, bilgi beceri ve sermaye birikiminde kendilerine düşen görevi yerine getirme çabası içerisinde olmuşlardır. Kaldı ki, bugün dahi KİT'ler ekonomideki üretimleriyle, yatırımlarıyla topluma katma değer kazandırmaktadırlar.

Ülkemizde 1994 yılına gelindiğinde Kamu İktisadi Teşebbüsleri sahihsiz bırakılmış durumdadır. Yakın geçmişe kadar en dokunulmaz sayılan TEK vb. dahil, KİT'lerin tümüyle ve hızla tasfiyesi-özelleştirilmesi gündemdedir.

Geçmişte ve günümüzde yapısal özellikleri bakımından, ülkemiz ekonomisinde kamu işletmeciliği ile özel sektör arasında sürekli işlevsel bir birliktelik, bir başka deyişle tamamlayıcılık vardır. Yüzeysel bir yaklaşımdan hareketle bu eklemlenmenin bir yanını yapay olarak tasfiye etmek-özelleştirmek, aktif bir sanayileşme ve teknoloji atılımının önemli araçlarından birinin de tasfiyesi anlamına gelmektedir.

Ulusal ekonomimizin tahribi anlamına gelen bu yaklaşımla, sistemli bir şekilde bugünkü duruma getirilen bu kuruluşlarımızın, son derece dinamik bir dünyada, genişlemeyen, yenilenmeyen bir üretim kapasitesine, yönetim şekline ve hızla eskiyen teknolojiye mahkûm edilmesi, her ekonomik birim, her sektör gibi KİT'lerinde finansal krize saplanıp kalmasına neden olmuştur.

İç ve dış koşullar KİT'lerin yeni bir yaklaşımla ele alınmasını gerekli kılmakla beraber özelleştirme konusu gündeme getirilirken üzerinde önemle durulması gereken konu, neyin, nasıl özelleştirileceği konusudur.

Bugüne kadar özelleştirme konusu üzerinde önemle durulmasına ve bu amaçla oluşturulan yeni kurumsallaşmalara karşın özelleştirmede başarılı olunamamasında en önemli neden özelleştirme stratejisinde amacın belirlenmemesi ve çerçevesinin iyi çizilmemiş olmasıdır. Amaç ne olursa olsun ekonominin gerçeklerini bir kenara bırakmak olanaksızdır. Ekonomik büyüme ve gelişim düzeyi kadar toplumun refah düzeyini yükseltme, bölgesel dengeli kalkınma için kamunun ekonomik alanda bazı düzenlemeleri yapması gerekmektedir. Burada, özel sektörün rağbet etmediği sahalarda ve bölgelerde kamu hiç bir şey yapmamayı mı tercih edecek, yoksa bu tür noksanları gidermek için kendisi mi ekonomik faaliyete geçecektir? sorusu önem taşımaktadır.

Özel Sektör, maddi imkanlarının elvermediği hallerde, bilgisi olmayan konularda ya da cazip görmediği yer ve alanlarda yatırım yapmayacağına göre; bu alanlarda ve ülke açısından stratejik önem taşıyan sektörlerde (savunma, enerji, haberleşme vb.) görev kamuya düşmektedir.

Bu nedenle, öncelikli temel mal ve hizmet üreten KİT'lere yönelik politika önerileri, bir yeniden yapılanma ya da düzenleme gereksiniminden yola çıkmalıdır. Bu öneriler, ülkemizin ekonomik ve toplumsal gelişme doğrultusuyla uyumlu, onu güçlendiren ve gerekli katkıda bulunan özellikler taşımalı, ülkemizin dünyadaki olağanüstü teknoloji yarışına nasıl katılabileceği, insanımızın beyin gücüne dayalı üretim süreçlerine nasıl uyum sağlayabileceği, sermaye işgücü ve doğal kaynaklarımızın verimli kullanımı için nasıl düzenlemeler yapılması gerektiği gibi sorulara yanıtlar bulabilmelidir.

KİT'ler üzerindeki önyargıların dikkatle ve özenle irdelenerek bilimsel verilerle doğrulanması, KİT'leri Ülkemiz ekonomisinin üretken ve dinamik araçları haline dönüştürecek bir yaklaşımın makro düzeyde ele alınması gerekmektedir.

Bu çalışmamızın amacı da, yukarıda dile getirilenlerin ışığında, ülkemizde elektriğin özelleştirilmesinin doğuracağı olası sonuçları tartışmak, mevcut ve ortaya çıkabilecek olumsuzlukları incelemektir.

A-EKONOMİK AÇIDAN İNCELEME

A.1) İKTİSAT TEORİLERİ

İktisat yazınında KİT olgusu birbirine karşıt veya benzer bir çok düşünce alanında yer bulmuştur. Marksizm KİT'lerin kurulma ve faaliyet nedenlerini aşırı sermaye birikimi ve ortalama kar oranında düşme eğilimi çerçevesinde incelerken, mikoanalize dayalı neo-klasik görüş sorunu işletme temelinde ele almakta, kamunun bazı faaliyet kollarında yer almasının nedenlerini araştırmakta, bu bağlamda neo-klasik "genel denge" ve "Pareto Optimumu" kavramları aracılığıyla çözümleme getirmektedir. Keynesci görüş ise soruna devlet açısından yaklaşmakta, KİT'lerin varlığını bir tarihsel veri olarak kabul ederek makro hedeflere ulaşma doğrultusunda bu kuruluşların işlevlerini incelemektedir. Neo-Klasik ve Keynesci görüşlerin bir birlikteliği olan ampirik görüş ise bu iki ana yaklaşımı da çözümlemelerinde kullanmaktadır. Burada amacımız iktisat yazınının KİT olgusunu ne denli kabul etmiş ve incelemiş olduğunu gözler önüne sermek, bugün bazı çevrelerce kamuoyuna farklı olarak sunulmak istenen kamu işletmeciliğinin bilimsel açıdan hiç te öyle birşey olmadığını göstermektedir.

A.2) GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KİT'LER

Gelişmiş Ülkelere örnek olarak Batı Avrupa ülkelerine baktığımızda kamu istihdamının işgücündeki payı %13 - %38 arasında (Tablo.I) değişmekte, toplam sabit sermaye yatırımlarındaki kamu payı ise İngiltere ve Almanya dışında %30'lara (Bakınız Tablo.II) ulaşmaktadır. 1970'lerin sonunda 487 en büyük çok uluslu firmadan 38'inde devlet işletme sermayesinin yarısından çoğuna sahip gözükmekte,9'una ise iştirak etmektedir. Kamunun en yoğun olarak girdiği sektörler enerji, petrol,kömür, metalurji ve aeronotiktir.Ülkelere göre sıralamada ise Almanya (6), İngiltere (6), Fransa (5), İtalya (4), İspanya (4), İsveç (3), Avusturya (2) şirkete sahiptir. Kamu işletmelerinin, listede yer alan ülkelerdeki işletme oranı ise İngiltere'de %27, Almanya'da %30, Fransa'da %55'tir (1). 1988 yılında Dünya bankası Kaynaklarına göre, 13 Gelişmiş ülkede ortalama Kamu yatırım payı %30'dur. Görüldüğü gibi gelişmiş ülkelerdeki KİT gerçeği aşikardır ve KİT'lerin bu ekonomilerin gelişme hedeflerinin belirlenmesinde ve gerçekleşmesinde önemli işlevleri vardır.

Gelişmekte olan ülkelerde kamu işletmelerinin gerek üretimde gerekse finans sektöründeki yeri önemlidir. Sabit sermaye yatırımlarındaki kamu payı %15 - %68 (Tablo.II) arasında değişirken toplam yatırımlardaki pay %24 - %85 (Tablo.III) arasında değişmektedir. 12 gelişmekte olan ülkede toplam yatırımlardaki ortalama kamu payı %43 gibi önemli bir orandır. Fortune dergisinin ABD dışındaki ülkeleri dikkate alarak yaptığı 1979 yılı sıralamasına göre ciroları itibarıyla sanayii sektöründe faaliyet gösteren dünyanın en büyük 500 firmasından 52 tanesi gelişmekte olan ülkeler kökenli olup, bunların 3/4'ü, yani 34'ü KİT'dir. Bu KİT'ler listede yer alan gelişmekte olan ülke kökenli tüm firmaların toplam cirolarının da %75'ini sağlamaktadır.

Tüm bu bilgiler, Kamu işletmeciliğinin dünya ekonomisi içinde ne denli önemli olduğunu; üretim, istihdam,istikrar ve sosyal refah'ın yaygınlaştırılmasında da ne kadar etkin olduklarını ortaya koymaktadır.

Ancak şu da bir gerçektir ki, ilk petrol şokunun ardından belli bir deflasyonist baskıyla karşılaşan gelişmiş ülkelerin sorunlarına çözüm yollarından birisi de gelişmekte olan ülkelere düşük (hatta negatif) reel faizle kredi vermeleri olmuştur. Böylece deflasyonist baskının azaltılması planlanmıştır. Gelişmekte olan ülkelere dış borçla büyüme politikasının itici gücünü de Kamu Sektörü oluşturmuştur. Gelişmekte olan ülkelere maliyeti çok yüksek alt yapı yatırımlarına girilmiş, kaynak dağıtımı planlı olmamış, devlet bütçesinden karşılanması gereken bazı yatırım programları, KİT'leri dışarıya borçlandırarak sağlanmış ve ikinci petrol şokundan sonra artan faiz ve kur farkları kısılacında gelişmekte olan ülke KİT'leri bu krizlerin yükünü üstlenmişlerdir. Gelişmiş ekonomilerin staglasyonist bir ortamın içine çekilmesi, gelişmekte olan ekonomilerde dış borç krizi ile birlikte ciddi durgunluk ve ağır enflasyonist baskının ortaya çıkmasına neden olmuş, bu durum da, yeni liberal düşüncenin "Özelleştirme" bayrağını göndere çekmesine ve iktisat politikalarına hakim olmasına yol açmıştır.

A.3) TÜRKİYE ENERJİ SEKTÖRÜNDE BİR KİT ÖRNEĞİ=TEK

Türkiye'de Kamu İşletmeciliğinin başat olduğu başlıca sektörlerden biri de enerji sektörüdür. Bu sektör içinde de en etkin kamu işletmesi Türkiye Elektrik Kurumudur. Bu kurumun istihdam, yatırım, katmadeğer,verimlilik konularında 1980-1990 yıllarını kapsayan bir incelemesinin sonuçlarına baktığımızda yeni liberal akımın eleştirilerinin ne denli gerçeklerden uzakta olduğunu görmemek mümkün değildir. Tablo.IV'de tüm KİT sisteminin %87,2'sini kapsayan 29 KİT'te ortak olarak yapılan bir araştırmadan alınan TEK'in yatırım ve istihdam endeksleri verilmiştir. Görüldüğü gibi yatırımlar 1980-1990 arası ortalama %4 gerilemiş ve istihdam %11,6 artmıştır. Bu araştırmanın genel toplamında ise yatırımların %5,9 gerilediği ve istihdamın %0,8 oranında arttığı görülmüştür. TEK'deki istihdam artışına 1980'lerde tüm dağıtım şebekelerinin belediyelerden TEK'e devri neden olmuştur. Yoksa kamu işletmelerinde aşırı bir istihdam sorunundan bahsetmek mümkün değildir.

Önceki yıllarda gerçekleşen en üst noktaya göre, yatırımlarda %35,7 oranında reel gerileme olduğu görülmektedir. TEK yüksek yatırım temposunu 1987 sonuna kadar sürdürmüş daha sonraki yıllarda küçük boyutlarda yatırım gerilemesi olmuştur. Tablo.V'de yine aynı grup araştırmanın emek verimi ve Reel ücret endeksleri gösterilmiştir. Emek veriminde negatif büyümenin gözlemlendiği,geç olgunlaşan yatırımların söz konusu olduğu bir sektörde dönem sonuna kadar emek verimi artışlarının ger-

çekleşmesi beklenirken, etkinlikte gerilemeyi temsil eden bu aksi durum ise yönetim bozukluklarından kaynaklanmaktadır. Gerçekten KD I, KD III kavramlarına göre yapılan hesaplamalar TEK'te dönem boyunca hızlı bir büyümenin gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Buna rağmen emek verimi 1980-86 arasında istihdamda %200'ü aşan bir genişlemenin etkisiyle %70 dolayında gerilemiştir. Bununla beraber istihdam düzeyinin istikrar kazandığı 1986 sonrasında TEK yüksek yatırım temposunu uzun süre sürdürebilmiş, bir KİT'ten beklenen başarıyı bu dönemde gösterebilmiştir. 1986-1990 arası KD I, KD III'e göre hesaplanan emek verimi artışları yıllık %24 ve %14 gibi gerçekten yüksek bir tempoya ulaşmakta ve araştırmanın genel sonuçlarının KİT'lerde pozitif emek verimleri verdiğini göstermektedir. 1981-1983 dönemleri için kamu ve özel sektörde ayrı ayrı yapılan iki araştırma; yıllık ortalama büyüme hızı olarak özel sektörde emek verimliliğinin %5,9 ve yatırımların da %7,5 arttığını tespit ederken, kamu sektöründe yatırımların %22 gerilemesine rağmen emek verimliliğinin %6.8 arttığı görülmüştür.(2)

29 KİT üzerinde yapılan araştırmanın bir diğer göstergesi de katma değer paylaşımıdır. Tablo.VI'da TEK'in ve toplam KİT'lerin durumu verilmiştir. KİT sisteminin tümünde net karların 1980 ve 1984-85 yılları dışında hep negatif olduğu ancak 1987'ye kadar toplam zararların toplam katma değer %15'ini aşmadığı ve KİT'lerin vergi vb. katkıları da dikkate alınırsa bunların kamu ekonomisinin dengeleri üzerindeki olumsuz etkilerinin %10'un altında kaldığı söylenebilir. Göreli net karlardaki erime süreci 1984'ten itibaren başlamakta ve 1988'e kadar her yıl biraz daha ağırlaşmaktadır. 1986 faiz ve kur farklarındaki aşırı artış yüzünden en kötü yıl olmuştur. 1989-1990 yıllarında bu etmenlere, 12 Eylül rejiminin bölüşüm dinamiklerini cebren bozan yönemleri ve işçi sınıfının gecikmiş bir tepkisi olan ücret artışlarının da eklenmesi KİT bilançolarını iyice bozmuştur.(3) TEK'in bu göstergedeki durumu incelendiğinde, bu sektörün temel sorununun kendi iç kaynaklarıyla karşılanmayacak bir yatırım programını üstlenmesi, iç ve dış borçlanmalarla bunu karşılamaya çalışmasıdır. Faiz ve kur farkları 6 yıl katma değeri aşmakta buna 1983 ve 1989-90'da katma değer %40-50'sine ulaşan ücretler eklenince net karlılığın dönem boyunca negatif olması kaçınılmaz olmaktadır.

B - TEKNİK AÇIDAN İNCELEME:

Elektrik üretim, iletim ve dağıtımında (mülkiyet ister kamu ister özel sektörde olsun) verimlilik, planlama, yatırımlar ve işletme sorunları ile müşteri ilişkileri açısından, yapılması gereken işler, mevcut durum ve ülkemiz koşullarında uygulama olasılığı bulunmayan hususlar irdelenmelidir. Bu nedenle kuramsal olarak çok iyi savunulabilen bir sistem uygulama sonucu başarılı olamazsa eskiye dönüşün çok daha zor olabileceği baştan bilinmelidir.

B.1 VERİMLİLİK

Verimlilik ekonomik bir kavramdır. Bu kavram etkin olmak kavramı ile beraber ele alınmalıdır. Elektrik sektöründe ve ülkenin her yerinde hiç elektrik kesintisi olmayabilir. Bütün sistem ulusal şebekeye bağlıdır. Kısıtlama veya kesinti yoktur. Böyle bir sistem etkindir, işlevini yerine getiriyor demektir.

Verimli bir sistem ise müşterilerin fiat olarak gereğinden fazlasını ödemedikleri, pazarın ihtiyaçlarını (fazlasını değil) karşılayan ve maliyeti en düşük, karma kaynakları (hidrolik, termik v.b.) kullanan ve enerjiyi sağlamanın maliyetine eşit fiat uygulayan sistemdir. Böylelikle kaynaklar boşa harcanmaz, aynı kaynaklarla daha fazla üretim yapılabilir veya mal ve hizmetler için kaynaklar daha az kullanılır.

Verimlilik için rekabet olması gerekmektedir. Rekabetin olduğu pazarlarda kaynaklar verimli bir şekilde dağılma eğilimi gösterir. Pazardaki rekabetçi güçler firmaların yapabilecekleri karı aşağı düşürmek için baskı yapacaklarından tam rekabette aşırı kar sağlamanın önüne geçilebilmektedir. Eğer pazarda standartların korunmasını sağlayan bir mekanizma mevcut ise rekabetçi pazarlar da firmaların uyguladıkları fiatları dikte etmeleri mümkün olmayacaktır. Firmalar karlarını yükseltebilmeleri için verimi arttırmak ve pazar payını çoğaltmak zorunluluğu ile karşı karşıya kalacaklardır. Verimliliğin çeşitli şekilleri bulunmakla beraber enerji sektöründe üretken, dinamik ve dağılımcı verimlilikten sözedilebilir.

a- ÜRETKEN VERİMLİLİK

Teknik olarak maliyetin minimize edilmesidir. Yani belirli miktarda enerji mümkün olan en düşük maliyetle üretilebilmektedir. Bu arada maliyeti düşürmek pahasına kalite'den fedakarlık yapılamayacağı açıktır. Maliyet minimizasyonu, fiat tekkülünde en düşük fiatın elde edilmesi için ön koşuldur.

b- DİNAMİK VERİMLİLİK

Üretim maliyetini minimum düzeyde tutabilmek için zaman içerisinde yatırım yapmak gerekmektedir. Yani aşırı kapasiteden veya noksan kapasiteden kaçınmalıdır. İşletmeye alınan bir üretim santralına birkaç yıl için ihtiyaç yoksa bu yatırımın yapılmaması gereklidir. Ancak yeni teknoloji ile mevcutlar eski ve kullanılmaz duruma düşüyorsa o zaman yatırım yapılabilir.

C- DAĞILIMCI VERİMLİLİK

Pazarda tüketilen malların bir değeri vardır. Bu değer ödemek istediğimiz fiattır. Üreticiler de ürünleri için bir takım masraflara girerler. Daha fazla üretmeleri için fazladan üretecekleri her ilave birim maliyetinin pazarda oluşan fiattan daha düşük olması gerekmektedir, ilave birim üretiminin maliyeti pazar fiyatından büyükse, o mal daha az üretilir. Marjinal maliyet olarak tanımlanan değer ilave birim üretim maliyeti ile tüketilenden kazanılan değer (pazar fiyatı) tam eşit olması halidir. Elektrik enerjisinin fiyatının, üretimin marjinal maliyetine eşit olması durumunda dağılımcı verimlilik gerçekleşmiş sayılır.

VERİMLİLİK AÇISINDAN MEVCUT DURUMUNUN İNCELENMESİ

Türkiye'de halen gerek üretim, gerek iletim ve gerekse dağıtım alanlarında net olarak fiyat analizi yapılmamıştır.

Elektrik Enerjisi sisteminde verimliliği artırabilmenin birinci bölümü üretim bölümüdür ve üretim santrallerinin mevcut verimliliğin ölçülmesi ön koşuldur. Özelleştirme halinde neye göre daha verimli olduğu açık olarak bilinmelidir. 2000 yılından sonra enerji açığı olacağı savları vardır. Mevcut santraller ne üretirse satabileceğinden doğal olarak kendi fiyatlarını kabul ettirebileceklerdir.

Bu durumda küçük santraller, oto-prodükörler ve özel santral yapımları teşvik edilerek üretime girecek firmalar yönlendirilmelidir. Kamunun elindeki santrallerin özelleştirilmesi ile elde edilecek gelirler yeni santrallerin yapımı, bu güne kadar edilen deneyimlere bakıldığında, gelirlerin başka sahalara kaydırıldığı görüldüğünden ve santrallerin değerinin düşük tespit edildiği savlarının etkilerinden dolayı pek olası görülmemektedir. Bunun yerine santral yapımı teşvik edilmelidir.

İletim bölümü ise yapısı nedeniyle doğal tekel konumundadır. Yurt dışı örneklerinde de görüldüğü gibi en fazla, özel üretim ve dağıtım şirketlerinin ortaklığa kabul edildikleri, ancak kontrolünün kamu elinde bulunduğu bölümdür. Dağıtım bölümü de, son aşama olan müşteriye kadar, doğal tekel konumundadır. Hem yatırımların maliyetinin yüksek oluşu hem de fiziki olarak dağıtım hatlarının yan yana olmasının zorluğu nedeniyle rekabet ortamını yaratacak iki veya daha fazla firmanın birarada olması mümkün görülmemektedir. Bu yüzden yatırım maliyetlerinin hesaplanması çoğu yerde o kısma elektriğin götürülmesi amacıyla sınırlıdır.

Yeni kurulan veya gelişen sokak, mahalle ve köy birimlerine yapılacak ilave yatırımın karşılanması amacıyla fiyat oluşturmak mümkün değildir. Ya devlet altyapı yatırımları olarak destek verecek ya da bu tür yerlere hizmet verilmeyecektir. Çünkü özel dağıtım firmaları dağıtım şebekesinin etkinliği için gerekecek yatırımları yapmakta istekli (zorunlu olarak) fakat kar getirmeyecek temel yatırımlara veya ilave yatırımlara isteksiz olacaktır. Dağıtım Şirketlerinin oluşturularak özelleştirilmesi halinde, eğer çok sıkı tüketiciyi koruma yönetmelikleri ve standartlar getirilmezse, ancak mevcut sistemde işçi fazlalığının giderilmesi bazı araç gereç ve teçhizatın hızla alımı ve tahsilatın hızlandırılması şeklinde bir iyileştirme sağlanabilecektir. Verimlilik açısından bakıldığında üretim, iletim ve dağıtım olarak mevcut sistemin özelleştirilmesi ile daha verimli (yani en düşük fiyatın oluşması) hale gelmesi olası görünmemektedir. Ancak bazı kararların daha hızlı alınabilmesi gibi etkinliği artırıcı faydaları olabilecektir. İlerde de-ğünileceği gibi doğal tekel olmanın getirdiği marjinal (tekel gücü) maliyetin üstünde fiyat dikte ettirebilme ve ilave gelir elde edebilme gücü bu firmalara verilmiş olacaktır.

B.2 PLANLAMA VE YATIRIMLAR

Elektrik üretildiği anda tüketilmesi gereken bir üründür. Planlamada üretim miktarı, yeri, iletilmesi ve müşteriye dağıtılması, başından sonuna kadar bir bütün içerisinde düşünülmelidir.

Türkiye'de sınai ve ticari alanlar ile mesken alanlarında yatırımlar belli bir sürede bitirilememektedir. Yani talep edilecek enerji miktarının ne zaman istenildiği kesin olmamaktadır. Ayrıca yatırımlarda 5-10-15 ve 25 yıllık yatırım programları da yoktur. Son yıllarda planlama fikrinden hemen hemen resmen vazgeçilmiş gibidir. DPT sadece teşvikleri düzenleyen bir kuruluş haline gelmiştir. Bu durumda her an değişen taleplerin alınması, değerlendirilmesi ve yatırım kararlarının alınarak uygulamaya konulması tek bir çatı altında bile (projelerden kaynak aktararak) yapılamamakta iken özelleştirilecek üretim ve dağıtım firmalarının koordinasyonunu sağlamak için çok ciddi ilave önlemler almak gerekecektir. Yatırımların önceliği, kaynakların dağılımı gibi konuların çözümünde oldukça zorlanılacaktır. Koordinasyonun sağlanmaması nedeniyle bir dönem enerji açığı, bir dönem enerji fazlası ortaya çıkmakta bu arada sanayi ve özellikle mesken aboneleri enerjinin kalitesinden şikayetçi olmaktadır. Parçalanarak özelleştirilecek üretim ve dağıtım şirketlerinden, paranın kaynağını elinde tutacak olan dağıtım şirketleri güçlenerek çıkacak, büyük olasılıkla üretim yatırımları için devlete başvurulacak ve sonuçta kaynak yaratma problemi çözümlenemeyecektir. Bu arada çok çeşitli dağıtım şirketlerinin malzeme seçimi, işletme yedeklerini ayrı ayrı tutmaları gerektiğinden, ilave kaynak savurganlığından söz edilecektir.

B.3 İŞLETME VE MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ

Üretim ve iletim olarak Türkiye Elektrik Kurumunun geçmişten devralarak geldiği yeterli tecrübesi bulunmaktadır. Yatırım safhasında ve işletmede süreklilik bulunduğundan bu konuda yurt dışına hizmet verebilecek birikim mevcuttur. Özel üretim yapan firmalara da teknolojik destek ve yön verecek şekilde bu birikimden faydalanılması, geri teknoloji ve işletme koşullarının ül-

kemize girmesinin engellenmesi gerekmektedir. Dağıtım kısmı, abone ilişkilerinin en yoğun olduğu ve günlük yaşamımızın ayrılmaz bir parçasıdır. Ne yazık ki TEK konunun ruhuna uygun olarak, ancak askeri yönetim sırasında kurum bünyesine katılan Belediye elektrik işletmelerini dahi hızlı ve etkin bir şekilde belli standartlara göre çalışan birimler haline getirebilmiş değildir. Bazı büyük şehirlerin dışında teknoloji takibi ve işletmecilik kavramları ve kurallarını uygulayabilecek teknik eleman sayısı yetersizdir. Büyük şehir işletmeleri kendi aralarında bilgi alışverişi yapmamaktadırlar. Malzeme seçimi ve kullanımında da aralarında çelişkiler bulunmaktadır.

Son aşamada vatandaş doğrudan etkileyen dağıtım müesseselerinin ayrı ayrı şirketler halinde özelleştirilmesi halinde; alt yapısı kısmen düzgün olanlar modernizasyona girip yeni teknolojileri getirebilecekler, alt yapısı yenilenmek isteyen şirketler ise kaynaklarını etkin bir şebeke için ayırmak isteyeceklerinden öncelikle şebekeyi ayakta tutmaya çalışacaklardır.

Bu şirketlerin işletme ve modernizasyonu için proje üretebilecek müşavir firmaların yeter sayıda olmaması nedeniyle kalitesiz ve ucuz malzeme kullanılabilmesi gibi çalışmalar da günü kurtarma şeklinde olabilecektir.

Tüketiciyi koruma yönetmelikleri ve kaliteli enerjiyi sağlama standartları halen ülkemizde olmadığından ihtilafları çözecek, mahkeme kanalıyla bile, bir mercii bulunmayacağından, değişik bir tabirle aboneler ortada kalacaktır.

Resmi daire, okul, hastahane, askeri tesisler, su işletmeleri borçlarını ödeyemezlerse elektriklerini kesmek pek mümkün olmayacağından biriken borçların ödenmesi şirket ile devlet arasında sorun yaratacaktır.

Bilançoların izlenmesi ve denetlenmesi için şeffaf muhasebe sistemi olmadığından yürürlükteki ticaret kanunu ile serbest piyasada faaliyet gösteren şirketlerin denetlenmesi çok zordur. Tüketiciyi korumak amacıyla (fiat tespiti vb.) ve olağanüstü hallerde hükümetin Şirketlere müdahalesi söz konusu olduğunda bu ilişkilerin nasıl düzenleneceği açıkça belli olmadığından çeşitli sorunlar yaşanacaktır.

C. İDARİ AÇIDAN İNCELEME

TEK'nda çalışanların mevcut statülerine bakıldığında; 657 Sayılı Yasaya göre çalışan memur sayısının 904, 399 Sayılı KHK'ye göre çalışan sözleşmeli sayısının 19289, 1475 Sayılı Yasaya göre çalışan işçi sayısının 46893 olduğu görülmektedir.(4).

Özelleştirme kavramının Türkiye'nin gündemine sokulmasıyla birlikte bu kapsama giren KİT'lerdeki personelin statülerinin de "Özelleştirme" çalışmalarına engel olmayacak bir şekilde düzenlenmesi gereğinden hareket edilerek 399 Sayılı KHK çıkarılmış ve bu kararnameyle 657 Sayılı Yasaya tabi çalışan personelin büyük çoğunluğu "Sözleşmeli" statüye alınmıştır.

Bu uygulama ile "memur" olmanın getirdiği çeşitli yasal güvenceler yokedilerek özelleştirme yolundaki "çalışanlar" engeli büyük ölçüde aşılmak istenmiştir.

Oysa bugün "daha fazla ücret almak" düşüncesiyle sözleşmeli personel statüsüne geçmiş olanlar, çoğu yasal güvencelerini ve ücretler açısından da eşdeğeri memurlara göre avantajlarını yitirmişlerdir. Dolayısıyla sözleşmeli statüde çalışan personelin özelleştirme aşamasında herhangi bir seçeneği kalmamıştır.

Memur statüsünde çeşitli yasal güvenceler altındaymış gibi görünen personel ise özelleştirme çalışmaları ile birlikte mevcut çalıştıkları işlerini kaybedeceklerdir. Memurlara bu konuda gösterilen yol, "devlet personel dairesine başvurmaları halinde kendilerine çalışabilecekleri başka bir devlet dairesi" olacaktır. Tabii verilen yeni görevin nerede ve hangi koşullarda olduğu da belli değildir.

Uluslararası düzlemdeki gelişmeler, çağdaş devlet anlayışının ve işlevlerinin tanımının yeni bir içerikle ele alınmasını zorunlu kılarken, birçok ülke yeni toplumsal yaşam projeleri geliştirmekte, ileri teknolojiye yönelik yatırımlarını sürekli artırırken en başta insana, insan gücüne önemli yatırımlar yaparken ülkemiz çağdaş demokratik bir devletin ön koşulları gereği olan, çalışanlarının örgütlülük hakkını dahi henüz yerine getirebilmiş değildir.

Bu konuda ILO sözleşmeleri, protokoller ve verilmiş olan sözlerin yerine getirilmemesi, özelleştirme çalışmalarında, çalışanların örgütlü olmalarının istenmemesi görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Dolayısıyla sözleşmeli-memur personel açısından olaya bakıldığında sendikasız güvencesiz bir çalışanlar grubu ile karşı karşıya kalındığı, işçiler açısından olaya bakıldığında ise; özelleştirmeden en çok etkilenen kesim olduğu görülmektedir.

Çünkü; KİT'lerde fazla bir işgücü istihdamı olduğu, bu Kuruluşlardaki personelin mevcut nitelikleri ile Kamu İşletmelerini satın alan veya devralan özel kesimin beklentilerine uymayabileceği savunulmakta; erken emeklilik, iş gücü yetiştirme programları ve iş kurma desteği gibi özelleştirme sonucu işsiz kalacak personele bazı seçenekler sunulmaktadır. Ancak bu konularda da somut yasal düzenlemeler henüz yapılmamıştır.

1993 yılı kamu kesimi toplu iş sözleşmelerinde bu konuda önemli bir adım atılmış ve bazı sendikaların özelleştirmeye daha sıcak bakmaları sağlanmıştır.

Gerek memur sendikalarının yasal düzenlemelerinin geciktirilmesi ve gerekse işçi sendikalarının direncinin toplu sözleşme pazarlıkları ile kırılmaya çalışılması sonucu çalışanların tümü özelleştirme aşamasında örgütsüz kalacaklar ve bunun doğal sonucu olarak ta genelde özelleştirme uygulamasına giren KİT'lerde ve özelde ise TEK'da özelleştirme sonunda; 657 Sayılı Yasaya tabi 904 adet memur, ya Devlet Personel Dairesinin Türkiye'nin çeşitli yerlerinde göstereceği Kuruluşlarda çalışmayı kabul edecekler ya da bu görevlerinden istifa edip işsiz kalacaklardır. Çünkü memur statüleri gereği TEK'nu devralan Firmalarda ça-

İşmaları olanaksızdır.

Toplam 19289 adet sözleşmeli personelin ise başka bir kuruluşa geçme şansları da olmayıp kendilerine teklif edilecek ücretle çalışmayı kabul edenlerin dışındakiler işsizlikle karşı karşıya kalabilecekler, çalışmayı kabul edenlerin ise alacakları ücret tartışma konusu olacaktır.

Özelleştirmeden etkilenecek toplam 46893 adet işçi personelden ise çok az bir bölümün emeklilik hakkı tanındığı takdirde bu haktan yararlanacak durumda olup bunların bir bölümü TEK'nu devralan şirketlerde iş bulabilecek, geri kalanlar ise emekli maaşıyla geçinmek durumunda kalacaklardır. Erken emekli olanların ilave yüklerini yine geniş halk tabakaları karşılayacaktır.

Kalan diğerlerinin büyük bölümünün "istihdam fazlası" olarak işlerine son verilebilecek, çalışmaya devam edecek işçilerin ise önce sendikasılaştırılmaları ve sonra da oldukça düşük ücretlerle çalıştırılmaları söz konusu olabilecektir.

D-HUKUKSAL AÇIDAN İNCELEME

Özelleştirmenin kelime olarak kökenine bakılırsa kamulaştırmanın ve devletleştirmenin aksine bir işlem olduğu sonucuna varılabilir. Kamusal hale getirme, kamulaştırma veya devletleştirme, özel kişilerin ellerindeki mal ve işletmelerin kamu kesimine, kamunun mal varlığına aktarılması yahut özel kişilerin malları üzerinde, kamu kuruluşlarının lehine irtifak hakkı tesisidir. Özelleştirme ise bunun aksini yani kamu idare kurum ve kuruluşlarının, yahut iştiraklerinin elindeki işletme ve hizmet mallarının mülkiyetinin özel kişilere devrini ifade eder.

Bu tanım hukuki incelemeyi ister istemez anayasa alanına sokmaktadır. Kamulaştırma ve asıl ilgili olan devletleştirme Anayasalarda öngörülmüş müesseseler olmasına karşın bir çok Anayasada örneğin, T.C. Anayasasında özelleştirme konusu düzenlenmemiş böyle bir terim yer almamıştır. (Fransız Anayasası ve bazılarında vardır.)

Özelleştirmeyi, mülkiyet hakkının kullanımı ve piyasada tekelleşme yaratılması yaklaşımı ile ele aldığımızda da bir kamu işletmesinin özelleştirilmesi tekelleşme yaratacaksa devletin önlem alması gerekir. Zira fiili veya anlaşma sonucu piyasalarda tekelleşme ve kartelleşme doğmasını önlemek Anayasanın 167/1 md.si gereği devletin ödevidir. Devletin bu konudaki görevini bugüne kadar tam olarak yaptığını söylemek güçtür.

Devletin özelleştirme yaparken Anayasa ilke ve kurallarına bağlı olarak ve uygulamalarını kanuna dayandırarak yapması gerekir. Uygulayıcı makamların yetkileri, izlenecek usuller, sınırlamalar ve yasaklar bu yasa aracılığı ile açıklığa kavuşturulmalıdır.

Yasama organının bir yasa ile genel bir yetki vermesi yerine, özelleştirilecek veya özelleştirilebilecek KİT'leri sayma yolu ile belirtmesinin yerinde olacağı, bunun Anayasal gerek olması dışında bu yoldan Kamu yararı ve ulusal çıkarlar bakımından önemli KİT'lerin yasama organınca özelleştirme dışında tutulabileceği de savunulmaktadır. (Devrim Ulucan: Anayasa mahkemesinin Ekonomik haklara ilişkin kararları İstanbul 1988 S.89)

Özelleştirme ile ilgili olarak 1984 yılından itibaren bugüne kadar çeşitli kanun, kanun hükmünde kararname ve yönetmelik çıkarılmıştır. Konu yasal bir çerçeveye içersinde daha çok Bakanlar Kurulu, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi, Yüksek Planlama Kurulu, Kamu Ortaklığı Yüksek Kurulu tarafından düzenlenip uygulamaya çalışılmakta olup aradan geçen dokuz yıl içerisinde bir çok ta kanun değişiklikleri yapılmış olmasına karşın yetkili organ ve makamların belirlenmesinde yöntemlerin izlenmesinde güvenilir, nesnel, açık ve kararlı bir örnek verilememiş olması çok çeşitli sorunların da gündeme gelmesine neden olduğundan konunun yeterince tartışılmadığını göstermektedir.

Mevzuatın karmaşıklığı ve yetkili makamların sık sık değişmesi, izlenecek yöntemlerin yeteri kadar açıklıkla ortaya konulamamış olması, Anayasal ilke ve kurallardan doğan hukuki sorunlara başka sorunlar ilave etmiştir. Sorunların başında, yetkililerin, Kamuoyuna söyledikleri ve programlarında dile getirdikleri "KİT'lerin tamamen halka devredileceği, bunun için mülkiyeti tabana yayma, şirketleri halkın malı haline getirme hisselerini KİT çalışanlarına, yöre halkına, yurt dışındaki işçilere satma yoluna gidileceği" şeklinde açıklamalarına rağmen farklı yöntemler uygulama uğraşısına girmeleri, yürütmenin kendi kendisini sınırlamasına, ekonomik ve pratik gerçeklerin verilen siyasi vaatlerle çatışmasına neden olmaktadır. Oysa hukuk devletinde açıklık şarttır. Kamu işlerinin ve işlemlerinin sağlıklı ve geçerli olabilmesi ve çeşitli denetimlerden geçirilebilmesi için herşeyden önce konuların yürütme ve idareye açık bono oluşturmayacak şekilde esaslı ve ciddi olarak yasal düzenlenmesi ve önemli ayrıntılarının da tüzük ve yönetmeliklerde belirtilmesi gerekmektedir.

Ancak idare uygulamalarını farklı şekilde gerçekleştirmiştir. Bakanlar Kurulu'nun Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresinin yahut Yüksek Planlama Kurulunun aldıkları kararlar İdare Hukuku İlkelerine ve içtihadlarına uygun olması gereken işlemlerdir. Buna göre idare kendi koyduğu kurallara uyarak uygulamaya işlemlerini yapmak zorundadır. Nitekim Ankara İdare Mahkemesi, Toplu Konut Kamu Ortaklığı Kurulunun 30 Nisan 1987 tarihli 54 sayılı kararına uyulmadan, doğrudan doğruya bir yabancı şirkete yapılan satışın yürütülmesinin durdurulmasına sonuçta iptaline karar vermiş, Danıştay da bu hükmü onamıştır. Öncelik sırasına ve usullere uymamak satış işlemini mevzuata ve hukuka aykırı hale getirmiştir. İdarenin, önce çalışanlara, yöre halkına, küçük tasarruf sahiplerine ve yurtdışındaki işçilerimize satış denemesi yapması, sonuç alınmazsa diğer yerli ve yabancı şirketlere satış yapması gerekirdi. Buna rağmen satışın iptaline ilişkin yargı kararı yerine getirilememiştir. İdare, satış kararı üzerine, yabancı şirketle, özel hukuk esaslarına, ticaret hukuku kurallarına göre bir satış sözleşmesi yaptığında, Özel Hukuk ilişkilerini hukuki gü-

ven ve kararlılık esasını ve milletlerarası hukukun genel kurallarını dikkate almak ikilemi ile karşı karşıya kalmıştır.

Genel Bütçe vergilerinden kaynak aktararak oluşturulan KİT'lerin satış gelirlerinin yine genel bütçeye gelir kaydı gerekirken, gelirin bir fonda toplanması da mali hukuk ilkeleri ile çelişmektedir. Üstelik, Hükümet programında, KİT'lerin Özelleştirilirken kamuya olan borçlarının hazine tarafından üstlenilmesi öngörülmektedir. (Hükümet Programı Resmi Gazete tarih 7.10.1993 S.21629 S.14)

Bu tür uygulamaların anayasamızın eşitlik ilkesine aykırı olması bir yana vergi mükellefleri karşısında çok büyük bir haksızlık oluşturduğu açıktır.

Bu nedenle özelleştirmeye ilişkin mevzuatın hemen tümü, idarenin iç düzen ve işleyişi ile ilgili ve üçüncü kişiler bakımından yaptırımı bulunmayan şekil ve usul hükümlerinden ibarettir. Böyle olunca bu konudaki keyfi davranışları önlemek ve haksız işlemleri engellemek pek kolay görülmemektedir.

Özelleştirme ile elektrik santrallerinin mülkiyetinin yerli ve yabancı yatırımcılara satışı öngörülmektedir. Oysa santraller ve iletim tesisleri Türk Hukuk sisteminde Kamusal mal niteliğindedir ve ne alım satım, ne de başka özel ayni hak kısıtlamasına konu olabilir. Bu nedenle santrallerin sadece "işletme hakkı" belirli bir süre için gerçek ve tüzel kişilere verilebilir. Bu işletme hakkı da kamu hizmeti olan elektrik konusunu içerdiğinden Anayasa ve ilgili kanunlara göre bir kamu hizmeti imtiyazı olmaktadır. Bu statüdeki bir tesisin ve işletmenin asıl sahibi ve sorumlusu devlettir. Girişimci ise, imtiyaz sözleşme ve şartlaşması her zaman ve her noktada, yetkili organ ve makamlarca, kamu yararına değiştirilebilecek ve uygulamaları sürekli denetlenebilecek bir düzen içerisinde, kamu hizmetini kesintisiz ve gereği gibi yürütmekle yükümlüdür.

AKTAŞ olayında hatanın, işletmeden değil sistemden kaynaklandığı yolundaki ifadeler de doğru sayılamaz. Çünkü imtiyaz sistemi uyarınca görülen kamu hizmetlerinde idare, daha önce bağitlanan sözleşme, şartlaşma ile öngörülmemiş olsa bile, kamu yararının gerektirdiği önlemleri almak ve yaptırımları uygulamak yetkisine sahiptir. Bütün bu nedenlerle elektrik santrallerinin ve işletmelerinin özelleştirilmesi mümkün olmayıp, ancak "işletme görevi" adı altında kamu hizmeti imtiyazına bağlanması söz konusu olabilir.

Bugün Türkiye'de özelleştirme konusunda yürürlükte bulunan yasal hükümler o denli yetersiz ve karmaşıktır ki, elektrik enerjisi tesisi, üretimi, dağıtım ve satışı gibi çok büyük ve yaşamsal önemi olan Kamu malları ve hizmetlerini düzenlemek şöyle dursun, tamamen ticari, sınai ve mali nitelikteki müessese, ortaklık işletme ve işletme birimlerinin ve hatta hazine portföyünde bulunan hisse senetlerinin satış yolu ile özel kişilere devrini bile sağlıklı ve geçerli biçimde gerçekleştirebilmekten uzaktır. Bu durum yani bu yetersiz düzenleme, Fransız devlet şurasının içtihadına göre başlı başına bir hukuka aykırılık nedenidir. KİT'lerin sorunlarına çözüm yolları aranırken ve özellikle özel durumlar değerlendirilirken, kesinlikle genel hukuk kuralları yıkılmamalı devlet anlayış ve yapısının dışında yeni kurallar getirilmemelidir.

E- SOSYAL VE SİYASAL AÇIDAN İNCELEME

Türkiye bugün KİT'ler konusunu, isteği dışında hiçbir dış yatırım olmaksızın, kendi ulusal iradesi doğrultusunda, konunun tüm yönlerini ilgili ortamlarda açıklıkla tartışarak yeniden değerlendirmek durumundadır. Başarının ancak ulusal motivasyonla süreklilik kazanacağını, tüm kesimlerin öncelikle anlaması ve anlatılması şarttır. Çünkü Türk toplumunun tarihten gelen devletçilik kültürü değerlerini diğer ülkelerde yapılagelen uygulamaları örnek alarak hiçbir ciddi ön çalışma yapmadan değiştirmeye çalışmanın, uzun erimde başarılı olamayacağı baştan bilinmelidir.

İnsan unsurunu geri planda gören, sosyolojik boyutlarını, ilişki ve kökenlerini değerlendirmede başarılı olamayan pragmatik yaklaşımlarla, ülkelerin ekonomik sorunlarını aşmak ve bu sorunlara da denizaşırı uzaklıklardan öngörülerde bulunmak yanlıştır.

Bu bağlamda Türkiye bugün KİT'ler konusunu, kısa ve uzun erimli ekonomik ve toplumsal gelişmemizin dinamiklerine oturarak, bu doğrultuda sektörel bazda çalışmalar yapmak, sanayinin kamu sektörü, özel sektör ayırımı yapmadan yapısal ve teknolojik yenilenmesini sağlamak çağımıza damgasını vuran dünya enformasyon teknolojisine yetişmek için makro düzeyde ulusal planlamalar yapmak durumundadır.

Sanayileşmiş ve yeni sanayileşen ülkeler kuşağında olan veya bu kuşağa girmeyi hedeflemiş olan ülkelerin kuramsal temelleri aynı da olsa 2000'li yılların belirleyicisi olan enformasyon sanayi ve teknolojileri konusunda izledikleri yollar, ülkelerin politik yapılarına, uygulanan politikalara, ülkelerin içinde buldukları somut koşullara, ülke içi ve dışı siyasi konjoktüre, tarihsel birikim, kültür ve toplumsal değerlere bağlı olarak değişiklik göstermekte; her ülke kendi koşullarına uygun modeli yaşama geçirmektedir.

Sanayileşen bütün ülkelerin bir iktisadi sistem olarak Kapitalizmi seçmiş olsalar bile kendi sanayileşme süreçlerini tamamlayıp, en azından hedef aldıkları ülkelere yetişinceye kadar, serbest pazar ekonomisinin belli kurallarını, özellikle de serbest rekabet kuralını askıya aldıkları, pazar güçlerine set çekme yolunu izledikleri bilinen bir gerçektir. Ama bir ülke öndekilere yetişip onlarla eşit koşullara geldiğinde de kendisinden sonra gelenlere serbest rekabet kurallarına uymalarını isteyebilmekte ve bunun savunmasını hatta çeşitli şekillerde dayatmasını yapmaktadır.

Günümüzde de serbest pazar ekonomisinin ya da serbest rekabetin ideoloji planında baş savunmanlığını yapan ve hatta

gelişmekte olan ülkelere bu ekonomi biçimini, uzun erimde kendilerine kaynak aktarımının sürekliliğini sağlamak için, bazı yaptırımlarla dayatan gelişmiş ülkelerin de kendi tarihsel geçmişlerinde ülke sanayilerinin kurulabilmesi ve gelişebilmesi için devlet müdahalesinin gereklerini yerine getirmiş oldukları unutulmamalıdır.

Bu nedenle yeni teknolojileri edinebilmek yani öğrenip özümseyebilmek ve ekonominin ilgili etkinlik alanlarına yayarak kullanabilmek ve bir üst düzeyde yeniden üretme becerisini kazanabilmek için atılacak adım, bu süreci bir bütün olarak düzenli ve sistemli bir temel üzerine oturtabilmeyi olanaklı kılacak bir öğretim-egitim sistemi ile sanayinin tüm sektörlerini ele alan AR-GE çalışmaları, kurumsal yeniden yapılanmaları ve tüm bunların da oluşturulan ekonomik öğelere sınıksız bağımlı kılınmasını içermektedir.

Bu tekno-ekonomik yaklaşımları etkin bir şekilde hayata geçirebilmenin başarıya ulaştırabilmenin ön koşulu da, ulusal motivasyonu oluşturacak ve bu sürece gerektiği ölçüde ve gerektiği oranda katkı koyarak, ilgili sektörlerdeki özel girişimlere de destek verebilecek ve bu yaklaşımla yeniden yapılanmış devletin kamu kuruluşları olmalıdır.

Bu bağlamda yapılacak çalışmalarda, KİT'lerin özelleştirilmesi de bir amaç olmaktan çıkmakta, ülkelerin kalkınma yarışında olduğu günümüzde, yeniden değerlendirilmeleri gereken devlet kurumlarımız olarak yeni işlevsel görevlerle, tekno-ekonomik kalkınmamızın temel unsurları haline gelmektedir.

Bu nedenle bu kuruluşlarda öncelikli bir yeniden yapılanma ya da düzenleme gereksiniminden yola çıkılarak, KİT'ler geçmişin eksik ve yanlışlarından süratle arındırılmalı ve yeni işlevler üstlenecek şekilde yeniden yapılandırılmalıdır,

Türkiye tam üyelik gerçekleşirse de Avrupa ekonomisi ile belli bir bütünleşme sürecine girmiştir. 1994 yatırım programında da ekonomik gelişmesinin AT ile bütünleşme ve sanayileşme doğrultusunda hedeflendiği vurgulanmaktadır.

Ancak Avrupa Toluluğunda da (AT) kamu girişimciliği önemli işlevler üstlenmiş olup topluluk ortalaması olarak, kamu girişimleri istihdamın %10'unu, katma değer %12'sini ve sabit sermaye yatırımlarının da %18 gibi bir bölümünü kapsamakta ve bu ağırlıklar ülkeden ülkeye değişiklikler göstermektedir. (Fransa kamu girişimlerinin en ağırlıklı olduğu AT ülkesi konumundadır.)

Topluluğun KİT'lere ilişkin ana düzenlemesi olan Roma anlaşmasında da (MD.222) üye ülkelerin mülkiyet biçimleri konusunda hiçbir biçimde ön yargılı olunamayacağı vurgulanmakta, üye ülkelerde özel ya da kamusal mülkiyet biçimleri üzerinde tam anlamı ile yansız bir yaklaşım sergilenmekte, üye ülkelerin ekonomilerini ne ölçüde özel ve ne ölçüde kamu mülkiyeti biçiminde düzenleyecekleri tümüyle kendilerine bırakılmaktadır.

1980'lerin başlarında ideolojik yaklaşımla dile getirilen ulusal ve uluslararası düzeyde sermaye birikimi sürecindeki tirkanmaları aşabilmek ve toplumun kendini yeniden üretebilmesi amacı ile bir araç ve çıkış yolu olarak gündeme gelen özelleştirme olgusuna, AT kamu girişimleri büyük ölçüde itibar etmemişlerdir.

Avrupa birliği sürecinde ise topluluğun resmi yürütme organı olan komisyon kararı da (18 Ekim 1991 tarihli Topluluk resmi gazetesi) kamu girişimciliğini, her üye ülke kendi kamu sektörünün büyüklük ve niteliğini seçmede ve bunu zaman içinde değiştirmede özgürdür demektedir. AT ve TC ilişkilerini düzenleyen metinlerde de KİT konusuna hiç değinilmemekte ve topluluk için de kamu girişimciliğinin enerji, telekomünikasyon, ulaştırma gibi stratejik sektörlerde önemli işlevler üstlenebileceği vurgulanmaktadır. AT ekonomik politikasının, uzun dönemde ABD ve Japonya ile sürdürülecek teknoloji yarışı eksenine oturtulması daha şimdiden egemen görüş özelliği kazanmış olup, rekabet edebilir bir konumda kalabilmek ve üstünlüğün yitirilmemesi için de kamu girişimciliğinin gerekli görülebileceğini vurgulamaktadır.

Özetlemek gerekirse, Avrupa Toluluğu mülkiyet konusunda yansız davranmakta olup, Topluluk açısından önemli olanın mülkiyet değil eşit rekabet koşullarının sağlanması olduğu ve ileri teknoloji projelerinin gerçekleştirilmesinde, bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesinde ve geleceğin üretim süreçlerinin belirlenmesinde, gerekli durumlarda kamu girişimciliğinin uygulanabilir olduğudur. "Buna karşın ARALIK 1991 tarihli Dünya Bankası raporunda KİT'lerin derhal satılmasını aksi taktirde AT'ye entegrasyonun olanaksızlığının vurgulanması düşündürücüdür."

Ancak bu raporu, neo-liberal yaklaşımla 1980 yılından bu yana ülkemizde aşamalı olarak uygulamaya sokulan ve KİT'lerin tasfiyesini amaçlayan gelişmelerin bir parçası olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. TEK'in yeniden yapılandırılması projenin finansmanı için Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankasından sağlanan kredi anlaşmasının da, ülkemiz enerji sektörünü, kamu girişimciliğinden ve ulusallık anlayışından ne boyutta uzaklaştırdığını göstermektedir. (Resmi Gazete sayı 21/52 gün 24.2.1992)

Topluluk üyeleri için geçerli olan KİT'lerin varlık nedenleri, ülkemiz için de öncelikle ve çok daha büyük boyutlarıyla geçerli sayılmalıdır.

Türkiye'nin, ekonomik gelişmesini sanayileşme yönünde sürdürebilmesi, üretim süreçlerinde ileri teknoloji kullanımı ve bu açıdan ekonominin lokomotifleri olarak sektörlerin öncülüğü bölgesel gelişmişlik farkları, KİT konusunda, AT ülkeleri ölçüsünden daha duyarlı olunmasını zorunlu kılmaktadır.

Önümüzdeki yıllarda toplulukla gümrük birliği anlaşması yapacak ülkemizin bu nedenle AB üyeliğinin gerektirdiği ölçülere ulaşabilmesi için KİT'ler konusunu özellikle de enerji sektöründe kamu girişimciliğinin çok önemli işlevleri olabileceğini ve ulusal kalkınmamızın en temel ögesinin enerji olduğu gerçeğine hayatiyet kazandırması zorunludur.

AB'nin Trans-Avrupa Şebekeleri başlığı altında bir dizi alt yapı projesini uygulamaya koyma hazırlığında olduğu gü-

nümüzde, Asya ve Ortadoğu'nun ülkemiz üzerinden Avrupa'ya bağlantısı öngörülmekte, ülkemiz adeta ENERJİ KÖPRÜSÜ görevini üstlenmiş olmaktadır.

SONUÇ

Üretimden iletimine ve dağıtımına bir bütün olan elektriğin, doğal enerji, yenilenebilir enerji kaynaklarımız ve coğrafi konumumuz da dikkate alındığında, ülkeyi ve ulusu kapsayan bir insan ve hukuk kurumu olan bilimsel devlet tanımı doğrultusunda ülkemiz enerji sektörünün; ilgili sektördeki özel girişimcilere de destek verebilecek, ülkemiz ekonomisinin üretken ve dinamik araçları olarak işler üstlenecek, geçmişin eksik ve yanlışlarından süratle arındırılmış bir özerk kamu girişimciliği önderliğinde makro düzeyde bir yaklaşımla ve ulusallık anlayışıyla yeniden yapılandırılması, 2000'li yıllara girerken ülkemize çok şey kazandıracaktır.

- (1) *United Nations (1978); Grou (1983)*
- (2) *Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler (s.229)*
- (3) *(age) (s.236)*
- (4) *T.C. Elektrik İstatistikleri Özeti TEK Gn. Md. (1992 sonu)*

YARARLANILAN KAYNAKLAR

SÖNMEZ, S., Kamu Ekonomisi Teorisi, Teori Yayınları Ankara MAYIS 1987

- "KİT'lerde Verimlilik Sorunu ve Özelleştirmenin Etkileri" I. Verimlilik Kongresi 27-29 KASIM 1991
Ankara, MPM Yayınları No.454

KEPENEK, Y., 100 Soruda Türkiye Ekonomisinde KİT, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1990
KİT REFORM TASLAĞI, 5.1.1992 Ankara Özel Çalışma Grubu

- "Kriz: Mali Yapılar, Üretim Yapıları ve Borçlanma", Mülkiyeliler Birliği Dergisi N. 127 1991
- İstikrarlı Kalkınma ve Yeniden Sanayileşme İçin Ekonomik Çözümler TÜSİAD İstanbul 1989

ŞENSES, F. ve KIRIM, A., "Türkiye'de 1980 Sonrası Ekonomik Politikalar Sanayileşme Etkileşimi ve Sanayinin Yeniden Yapılanma Gerekleri", ODTÜ Gelişme Dergisi 1991

BORTAV, K. ve TÜRKCAN, E., "Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler" İktisat Politikaları Seçenekleri 1. Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul 1993

- 3. İzmir İktisat Kongresi. Tebliğler. "Gelişme Stratejileri ve Makroekonomik Politikalar, Mali Yapı ve Mali Piyasalar. Dış Ekonomik İlişkiler Cilt 1
- Özelleştirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu TOBB Ankara Ağustos 1993
- Türkiye'de KİT'lerin Özelleştirilmesi Sorunu ve Sistemik Bir Yaklaşım Önerisi TOBB Ankara 1993
- Elektrik Sektöründe Özelleştirme. TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Yayını 1993 Sayı 392
- Ekonomik Anayasa Sempozyumu. 9 Eylül Üniversitesi Maliye Bölümü 28-29 Mayıs 1992 Ankara

AKTAN, C. C., Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine: ÖZELLEŞTİRME Ankara 1993

EKER, A., -AKTAN, C. C., Kamu Ekonomisinin Genişlemesi ve ÖZELLEŞTİRME (Seçme Çeviriler) İZMİR 1993

GÖKER, A., Sanayileşme ve Teknolojiye Yetişme Sorunu 1-2,3 ASELSAN Dergisi Sayı 18-19-20 1993

- Enformasyon Sanayileri ve Teknolojisinde Yeni Sanayileşen Ülkeler Deneyimi 1-2 ASELSAN Dergisi Sayı 21-22 1994

DURAN, L., Türk Özelleştirmesi, Olaylar Görüşler Cum. Gzt. 18.2.1993 S.2

SORAL, E., "Yeni Dünya Düzeni", "Özelleştirme ve TÜSİAD" Olaylar ve Görüşler Cum. Gzt. 14.10.1991, 10.2.1993 S.2

BAKIOĞLU, M., "Kamu Hizmetlerinin Özelleştirilmesi" Cum. Gzt. 18.7.1993 S.2

ALPAY, G., "Çağdaş Yöntemlerden Yoksun Dışa Açılma" Cum. Gzt. 28.3.1993 S.2

A.AYSAN, M., "Kamu İktisadi Teşebbüsleri Can Çekişiyor" Cum. Gzt. 19.8.1993 S.2

EROL, C., "Ekonomik Demokrasi Yolunda Enflasyon" Cum. Gzt. 12.4.1993 S.2

KAZGAN, G., "Bölgeselleşme ve Küreselleşme" Cum. Gzt. S.2

KURUÇ, B.,

TÜREL, O., "Türkiye İçin Bir İktisadi Program Taslağı" 1989 Ankara Özel Çalışma Grubu Raporu

TÜRKCAN, E.,

GROU, P., La Structure Financière du Capitalisme Multinational, Presses de la Fondation

Nationale des Sciences Politiques Paris 1983

UNITED NATIONS, Transnational Corporations in World Development 1992 S. 117-142

- "Yeni Zelanda Elektrik Enerji Sektöründe Özelleştirme Faaliyetleri ve İlgili Ekonomik Kavramlar" TEK APK Dairesi Başkanlığı ANKARA 1990

Jones, W., "The Economics Energy Policy" 1986

TABLO I.

İşgücünün Kamu-Özel Paylarının
Ülkelere Göre Dağılımı (%)
(İşsiz ve çıraklar dahil)

Ülke	Kamu	Özel
Avusturya	28.4	71.6
Danimarka	32.6	67.4
Fransa	26.7	73.4
İtalya	24.1	75.9
Hollanda	25.8	74.2
Norveç	28.9	71.1
İsveç	37.6	62.4
İsviçre	12.8	87.2
İngiltere	25.3	74.6
Türkiye	12.7	87.3

TABLO II.

Tplam Sabit Sermaye
Yatırımlarındaki KİT Payının
Ülkelere Göre Dağılımı (%)

Ülke	Kamu Payı (%)
Brezilya	23
Kore Cum.(1978-80)	23
Cezayir	68
Etopya	37
Ivanı Kost	40
Zambiya	61
Bangladeş	31
Pakistan	45
Hindistan	33
Peru	15
Venezuela	36
Fransa	32
İtalya	30
Batı Almanya	15
İngiltere	16
Türkiye	19

TABLO III.

Tplam Sabit Sermaye
Yatırımlarındaki KİT Payının
Ülkelere Göre Dağılımı (%)

Ülke	Kamu Payı (%)
Mısır	85
Kot Diver	61
Arjantin	58
Botswont	45
Kolombiya	40
Kore Cumhuriyeti	35
Tayland	33
Meksika	31
Peru	29
Filipinler	26
Dominik Cum.	24

TABLO IV.

KİTLERDE İSTİHDAM VE SABİT FİYATLARLA YATIRIMLAR (ENDEKS)

YATIRIM	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	Büyüme
TEK	100.0	102.4	111.6	115.1	108.1	115.3	94.6	98.5	63.9	78.1	66.6	- 4.0
TOPLAM KİTLER	100.0	101.5	96.5	101.6	99.9	110.7	95.7	85.6	61.4	52.5	54.3	- 5.9
İSTİHDAM	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	Büyüme
TEK	100.0	97.5	114.8	213.0	239.8	266.0	306.8	308.6	302.8	299.4	300.0	11.6
TOPLAM KİTLER	100.0	99.8	93.5	101.8	106.5	105.7	109.8	115.0	111.7	108.4	108.8	.8

TABLO V.

EMEĞİN VERİMİ KDI, KDIII ve REEL ÜCRET (Endeks Sayıları ve Ortalama Büyüme)

TEK	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	Büyüme
KDI	100.0	118.3	35.9	69.2	54.1	28.8	58.8	60.3	63.9	67.2	- 5,5
KDIII	100.0	93.8	62.7	66.9	51.8	35.6	30.7	34.2	38.9	59.5	- 7.3
REEL ÜC.	100.0	96.4	96.7	83.5	80.8	86.1	116.2	102.9	186.3	244.6	
TOPLAM KİTLER	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	Büyüme
KDI	100.0	108.1	90.8	125.5	110.6	93.2	120.1	112.6	125.7	122.3	2.0
KDIII	100.0	111.4	99.2	18.0	105.6	107.5	116.0	125.2	108.7	118.4	.8
REEL ÜC.	100.0	104.7	91.0	82.4	94.9	75.4	92.3	83.3	130.1	160.7	

KDI = Ücret + Faiz + Kur Farkı + Vergi + Safi Kar

KDIII = Satış Hasılatı - Üretim Maliyeti + İşçi Ücretleri

TABLO VI.

KİTLERDE KARLAR, AÇIKLAR VE KATMA DEĞERİN PAYLAŞIMI

TEK	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
W	24.8	23.0	13.6	40.3	18.2	16.2	30.5	22.0	23.6	41.3	52.9
R	21.1	35.2	41.3	78.6	20.0	18.5	62.8	81.4	90.5	80.1	65.6
T	8.1	14.4	8.5	0	28.7	33.6	7.4	0	1.0	0	0
ER	0	68.0	45.1	84.8	55.5	56.2	90.2	63.2	64.8	68.5	67.4
P	45.0	-28.0	-8.5	-103.7	-22.3	-24.5	-90.9	-69.2	-179.9	-89.0	-85.5
KD	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.1	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
BR		243.5	165.1	377.6	36.3	261.6	261.6	191.6	311.5	177.2	202.7
I	107.2	301.3	197.4	358.4	162.2	233.0	233.0	154.6	133.5	152.2	124.6

KİTLERDE KARLAR, AÇIKLAR VE KATMA DEĞERİN PAYLAŞIMI

TOPLAM KİTLER	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
W	66.4	68.2	57.7	58.2	43.4	38.8	43.8	43.8	46.0	60.0	72.2
R	19.9	23.0	26.3	30.8	15.4	17.2	30.2	41.2	46.9	39.8	45.0
T	2.4	5.0	4.9	6.7	15.2	20.2	14.4	6.9	9.0	5.5	5.3
ER	7.0	14.1	15.2	17.0	11.2	12.1	14.2	23.1	59.2	21.5	21.1
P	4.3	-10.3	-4.1	-12.7	-14.7	-11.7	-2.6	-15.1	-61.0	-26.8	-43.5
KD	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
BR		123.7	79.4	128.1	17.9	122.1	148.1	141.5	173.0	102.5	130.9
I	96.8	91.9	74.9	91.8	63.9	79.1	86.67	3.6	69.34	7.4	49.3

BR = SAFİ KAR - (TEMETTÜLER - MAL VARLIĞINDA NET ARTIŞI)

KAYNAK : Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve Kitler (İst.1993)

W : ÜCRETLER

R : FAİZ ÖDEMELERİ

T : VERGİLER VB

ER : KURFARKI

P : SAFİ KARLAR

KD : KATMA DEĞER (KD=W+R+T+ER+P)

BR : BORÇ GEREĞİ

I : YATIRIMLAR

